

Мошти српског краља св. Владислава Немањића

СРБОЉУБ ЖИВАНОВИЋ, ВОЈИСЛАВ ЛЕТИЋ

УВОД

У оквиру систематских заштитних радова у манастиру Милешеви, екипа Републичког завода за заштиту споменика културе Србије, под руководством архитекте Оливере Кандић, вршила је испитивања у манастирској цркви. У току радова, у јужном делу западног травеја, испод пода цркве, нађена је зидана гробница. Екипа археолога Републичког завода и археолога из Музеја у Пријеполју извршила је њено археолошко истраживање. На дну гробнице, испод шута и набачених делова мермерне пластике, нађени су остаци људског скелета. Даље истраживање гробнице, откривање и чишћење остатака скелета вршено је уз присуство и помоћ антрополога.

МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

После откривања и археолошке обраде остатака људског скелета, он је очишћен, прегледан и мерен *in situ*. У току свих фаза истраживања остаци скелета су фотографисани. По завршеној археолошкој обради подигнут је цео скелет. Даље чишћење, мерење и антрополошка обрада вршени су по правилима и методима утврђеним међународним договором антрополога (Martin 1, Vallois 2, Живановић 3). Телесна висина је израчуната употребом Пирсонових формула (Pearson 4).

РЕЗУЛТАТИ

Остаци скелета који су нађени на дну гробнице били су делимично поремећени. Делови лобање, два вратна пршљена и оба прва ребра нађени су у пределу појаса. Приликом сахране особа је положена на леђа, а руке су високо прекрштене на грудима, тако да су прсти били постављени на рамена. Прегледом је утврђено да недостају карлица, два слабинска пршљена (VL 4,5) и неколико фаланги прстију руку и ногу. Поједине кости ручја и доручја, као и неке кости ножја и подножја, биле су разбацане по ободу целе гробнице. Произлази да је скелет био поремећен у пределу главе и врата, појаса, карлице, шака и стопала. На глави су недостајале поједине кости лица и лобање. Доња вилица је делимично сачувана, али је недостајао велики број зуба, који су постмортално изгубљени.

Вратни пршљенови (VC 3—7) су постмортално веома оштећени због дугог лежања у гробу. Кости раменог појаса нису поремећене. Обе лопатице су уздужно напрсле. Главе рамених костију су оштећене на неколико места. Увијености тела рамених костију је слаба. Кости подлактица нађене су високо прекрштене на грудима. Лакатне кости и жбице су оштећене на крајевима услед постморталне ерозије. Перфорација *fossae olecrani* није запажена. Поједине фаланге прстију су изгубљене, а неке су разбацане приликом ранијег ремећења гроба. Ребра су постмортално поломљена, а грудни пршљенови сачувани у низу. Тела ових пршљенова су трошна и на неким местима деформисана услед притиска камења. Два слабинска пршљена су недостајала, а преостали су разбацани по гробу. Карличне кости су недостајале, а нису пронађени ни њихови трагови. Епифизе свих других костију су потпуно срасле, а посткранијални део скелета је грацилан. На бутним костима није уочен трећи трохантер. Епигенетске карактеристике су проучене на расположивим теменим и темпоралним костима. Остале кости су поломљене и у фрагментима. Мастоидни наставци темпоралних костију су велики и симетрични. *Spina supræmeatum* је била веома изражена на обе темпоралне кости, а на левој теменој кости постоји отвор за емисарну вену. *Sutura sagittalis superior* је делимично срасла, а зупци ивица шавова су кратки. Скелетни остаци су припадали старој особи мушкога пола (*Senilis I*), која је у тренутку смрти имала између 55 и 60 година.

Телесна висина је израчуната на основу димензија десне бутне кости и десне голењаче и износи 169,04 cm. Дужинскодебљински индекс десне жбице је 15,04, дужинскоширински 13,01, а индекс попречног пресека 125,71.

Угао врата према телу десне бутне кости износи 132 степена, а трећи трохантер не постоји. Пиластрични индекс износи 119,23, а платимерични индекс 84,85. Кнемични индекс десне голењаче износи 72,73, а дужинскодебљински индекс износи 20,42. Сем мањих егзостоза на телима два лумбална и неколико торакалних пршљенова и слабије израженог процеса остеопорозе на свим кичменим пршљеновима, нисмо запазили знаке обољења или повреда. Антрополошки и палеопатолошки преглед зуба и вилица показао је да су кости вилица и зуба рђаво очуване. Након смрти је

изгубљено петнаест зуба. Деитигија је била стална. За живота особа је изгубила један зуб (36), а са супротне стране на зубу (46) постоји кариозни процес почетног типа. На потпорним ткивима вилица виде се благе последице пародонтопатије, мешовитог типа, са наслагама зубног каменца на предилокционим местима. Између горњих централних секутића (11,21) постоји дијастема величине 1,5 mm. У предњем делу доње вилице налази се блага тескоба са ретрузијом зуба 32 и ротацијом зуба 33. На гризним површинама зуба преосталих у вилицама веома је изражен процес абразије, који се креће између III и IV степена. Абразивни процес је хоризонталног типа, са благим прелазом према вертикалном. Абразивни процес је нарочито изражен на зубима 32 и 33, услед неједнаког оптерећења, због описане ортодонтске неправилности. Реконструкцијом загрижаја утврдили смо да је припадао типу „ивица на ивицу“. Како је процес абразије био изузетно изражен, нисмо били у могућности да измеримо и израчунамо одонтометријске индексе, јер је на неким местима абразија допирала доста испод контактних тачака и екватора зуба. И поред овако израженог абразивног процеса, ниједна пулпна комора зуба није била отворена.

ДИСКУСИЈА

Остаци скелета нађени у гробници испод ктиторске композиције припадали су старијој особи (Senilis I) мушког пола. Телесна висина од 169,04 је карактеристична за лозу Немањића, који су били високи у односу на своје савременике (6,7). Краљ Урош, брат св. Владислава, био је висок око 171 cm, а на свим фрескама где су заједно сликани Немањићи, краљ Владислав је приказан као мало нижи и дежмекастији у односу на своју браћу и на св. Саву. Индекси других костију показују вредности карактеристичне за српско средњовековно становништво (8). За сада нема података о болестима или повредама краља Владислава. У време његове владавине у Србији је био мир.

Нису запажени знаци повреда и обољења на костима, сем мањих остеоартритичних промена на грудним пршљеновима. Прегледом зуба и вилица запазили смо промене карактеристичне за средњовековно српско становништво. Процес абразије је био изузетно изражен, а појава каријеса на зубима ретка. У току живота, сахрањена особа је изгубила само један зуб (36), а на зубу 46 постоји кариозна промена почетног степена. Начин исхране средњовековног становништва Србије, богат високо абразивном храном, битно је утицао на појаву абразије високог степена и

на очување зуба од зубног каријеса. Због ортодонтске аномалије у предњем делу вилица, процес абразије је био неравномеран, а израженији на местима неједнаког и већег оптерећења у зубним луковима. Овако висок степен абразије, са преласком контактних тачака у контактне површине, утицао је на смањење вертикалне димензије. Овакав процес доводи до истурања доње вилице унапред и код међувилничног односа „ивица на ивицу“ претвара хоризонтални тип абразије у мешовити, односно уноси компоненту вертикалне абразије, која је у бити последица оваквог међувилничног односа. Скелет краља Владислава је грацијални у посткранијалном делу у односу на скелет његовог брата. На лобањи краља Уроша запажене су истурене јагодице и истурена брада.

И поред нешто грацилнијег скелета, код краља Владислава је дошло до успостављања међувилничног односа, односно типа загрижаја „ивица на ивицу“. Изражен процес абразије, односно смањења вертикалне димензије међувилничног односа, неминовно доводи до истурања браде унапред. Овакав положај вилица садржи наследну компоненту.

Карактеристично је да су поремећени баш они делови скелета за које се претпоставља да су на себи могли носити различите вредности или украсе. Тако је дошло до ремећења лобање и првих вратних пршљенова. Сасвим су уништене или, највероватније, извађене из гроба обе карличне кости. На исти начин, нестали су и прсти руку и ногу, где су се могли налазити прстење и скупоцене папуче или сандале.

ЗАКЉУЧАК

У ктиторској гробници српског краља Владислава Немањића, нађена је старија мушка особа (Senilis I), висока око 169,04 cm. Скелет је био оштећен и поремећен. После сахрањивања изгубљене су кости карлице, фаланге четири прста, кости стопала и два слабинска пршљена. Окрајци дугих костију су углавном еродирани, а лопатице, лобања и поједина ребра поломљена и деформисана под теретом набацаног камења у гробницу.

Сахрањена особа има блаже остеоартритичне промене на кичменим пршљеновима, а остеопоротичне промене установљене су на костима лобање, пршљеновима и дугим костима. Нису нађени знаци неких обољења, поремећаја нити повреда, које остављају последице на коштаном систему.

Морфолошке, епигенетске и антропометријске одлике овога скелета одговарају по своме облику и вредностима средњовековном српском становништву.

ЛИТЕРАТУРА

Анализе су извршене у Заводу за анатомију медицинског факултета у Новом Саду.

5 *Живот Св. Симеона и Св. Саве* ед. Б. Даничић, Београд 1865, 343-344.

6 R. Martin, *Lenbruch der Anthropologie*, G. Fischer, Jena 1928.

7 H. V. Vallois, *Anthropometric Techniques*, Current Anthropology Vol. 6, No. 2 (April 1965) 172—143.

8 S. Živanović, *Ancient Diseases*, Mathuen, London 1982.

1 K. Pearson, *Mathematical contributions to the theory of Evolution*, Phil. Trans. Roy. Soc. Londres, 192:169—244, 1899.

2 С. Живановић, *Физичка антропологија и палеопатологија у историјским истраживањима на примеру проучавања остатака скелета деспота Стефана Лазаревића*, Историјски гласник 1—2 (Београд 1983).

3 С. Живановић, *Остаци средњовековних скелета из ктиторске гробнице краља Уроша Немањића у Сопоћанима*, Саопштења XI (1984) 243—247.

С. Живановић, *Антрополошка анализа српских средњовековних скелета*, Рашка баштина 3 (Краљево 1988) 235—244.

Les reliques du roi serbe saint Vladislav Nemanjić

Srboљub Živanović et Vojislav Letić

Au cours des travaux de protection systématiques au monastère de Mileševa un caveau de maçonnerie a été découvert audessous de la surface du sol de l'église, en bas de la fresque représentant le ktitor. Au fond du caveau ont été trouvés les restes d'un squelette humain. Ces restes avaient été dérangés, tandis que les os du bassin et deux vertèbres lombaires manquaient. Les phalanges des doigts, les os de la carpe et de la métacarpe, ainsi que ceux du tarse et du métatarse étaient épars à la périphérie du caveau. Les os de la tête et les deux premières côtes se trouvaient à hauteur de la taille.

Grâce aux examens anthropologique et paléopathologique il a été établi que le défunt était une personne plutôt âgée (senilis I), de sexe masculin, qui, au moment de la mort avait entre

55 et 60 ans. La partie postcrânienne du squelette était grêle. La taille de la personne ensevelie était de 169.04 cm et elle a été obtenue sur la base de la longueur du fémur et du tibia.

Exception faite des changements ostéoarthritiques sur les vertèbres, nous n'avons pas constaté de signes d'affections osseuses, de lésions ou de troubles qui auraient laissé des traces sur le squelette.

Sur la base de l'examen des dents et des mâchoires, la personne ensevelie avait le visage prognathe. Vu ses caractéristiques anthropologiques, épigénétiques et anthropométriques, le défunt présentait les caractéristiques de la population médiévale serbe. Les restes squelettiques ensevelis appartiennent le plus probablement au roi Vladislav Nemanjić.